

Visoki dimnjaci fabrika koji izviru iz gustih oblaka tamnog dima razbacuju pejzaže zemalja centralne, južne i istočne Evrope.

Izgrađene tokom komunizma u 20. veku, bile su-a u nekim slučajevima i dalje bile dragocena imovina koja je zemlje dovela na put globalnih trendova modernizacije i pružala milione radnih mesta,

Oni su bili tema pesama i plakata koje su deca učila u školi i propagandnih plakata, takav je bio značaj industrije kao pokretača političkog i ekonomskog napretka.

„Teška industrija bila je ponos socijalističkih zemalja i ekonomija, i taj osećaj se nastavlja“, objašnjava Janez Kopač, direktor Sekretarijata Energetske zajednice, organizacije osnovane za povezivanje energetske prioriteta EU sa jugoistočnom Evropom.

Decenijama kasnije, zemlje od Severne Makedonije do Ukrajine - uključujući države koje su izašle iz bivše Jugoslavije, poput Srbije, Bosne i Hercegovine i Kosova - sada se redovno nalaze na vrhu lista najvećih zagađivača Evrope, gotovo isključivo zbog industrije izgrađene tokom komunizma.

Prema Bankwatch -u, mreži ekoloških nevladinih organizacija sa sedištem u Pragu, u poslednje tri godine fabrike uglja pronađene u jugoistočnoj Evropi izbacile su šest puta više sumpor -dioksida od dozvoljenog i izazvale skoro 12.000 smrti - oko 3.700 na Zapadnom Balkanu i oko 7.000 u susednim zemljama EU.

„Potrebna reforma stalno se odlaže, u onome što opisujem kao mužnju starog sistema do gorkog kraja“, kaže Kopač.

“To je, u kombinaciji s ograničenim pritiskom na ove zemlje da restrukturiraju svoju industriju, jedan od glavnih izvora problema s kojima se danas suočavaju”.

Klimatske promene se vide kao „zapadna moda“

U vreme kada je većina političkih partija u Evropi usvojila bar delimičan zeleni plan, klimatske promene i dalje su marginalno pitanje u zemljama istočne i jugoistočne Evrope.

„Klimatske promene se posmatraju kao nešto zapadno, pa pošto niko ovde nije kriv za uništavanje planete koliko Kina, SAD i Zapad, ljudi osećaju da to nije nešto zbog čega bi trebalo da budu zabrinuti“, kaže Igor Štiks, filozof koji je opširno pisao o društvenim i političkim aspektima postkomunističke tranzicije, uključujući neusklađenost retorike i ciljeva između Istoka i Zapada.

Prelazak šokantne terapije iz uglavnom centralizovane ekonomije na ekonomiju slobodnog tržišta devedesetih godina prošlog veka, koja je proizvela masovnu nejednakost u prihodima u bivšim socijalističkim zemljama, dovela je do toga da se veliki broj stanovnika-posebno onih koji nisu imali koristi od privatizacije javnih preduzeća-priklopi svom poslu i zanemariti brige o životnoj sredini.

„Teška industrija bila je ponos socijalističkih zemalja i ekonomija, i taj osećaj se nastavlja“

„Zaista je licemerno ako ljudi koji dolaze iz bogatijih zemalja optužuju siromašne da jednostavno žele da prežive i sačuvaju svoja radna mesta“, objašnjava Štiks.

„Dakle, osim srednjoškolaca koji bi mogli biti inspirisani Gretom Thunberg i tako dalje, to se ne vidi kao ključno političko pitanje. Prilično je u redu, zaboravite na planetu, da vidimo kako možemo da preživimo pošto smo odlučili da živimo ovde“.

Od socijalističkog Diznilenda do ekološkog pakla

Zrenjanin, grad na severu Srbije, nekada je bio jedna od onih zajednica koje su doživele ogroman razvoj tokom socijalizma i koje su imale koristi od industrijalizacije potaknute vladinim subvencijama.

„Zrenjanin je nekada bio jedan od industrijski najrazvijenijih gradova u bivšoj Jugoslaviji“, objašnjava Dušan Kokot, šef organizacije Građanski preokret.

„Kao takva, tranzicija je na nju uticala na mnogo intenzivniji način. Preko 60 kompanija sa najmanje 500 zaposlenih više ne postoji. Sada je najveća kompanija u Zrenjaninu Drekel-Maier, koja proizvodi automobilske kablove.

Danas je Zrenjanin poznat po tome što je grad u Srbiji sa najvećim izmerenim nivoom arsena u vodosnabdevanju, koji potiče od zagađenih podzemnih izvora. Opština je 2004. godine savetovala stanovnicima da ne piju vodu iz česme zbog toksičnih vrednosti arsena, često desetine puta većeg od preporučenog nivoa Svetske zdravstvene organizacije.

Grad se nalazi u Panonskoj kotlini, koja je nekada bila more koje se protezalo nad današnjom Hrvatskom, Srbijom i Mađarskom. Kada se osušio, sediment nataložen u njegovim podlogama nakupio je neorganski arsen, za koji vlada nije znala ili ga nije prijavila kada su postavljene prve bušotine za vađenje vode.

Dakle, kada je 2021. propala vest da će kineska kompanija Linglong u gradu izgraditi fabriku guma, meštani su se plašili da će nivoi zagađenja uzrokovani opasnim nusproizvodima proizvodnje guma učiniti njihov život i zdravlje još većim.

„Postoji vrlo malo mesta - ako ih ima - u Srbiji na koja ne utiču tranzicione industrije i nedostatak obzira za lokalne i ekološke potrebe. Razlog zašto imamo sve ove probleme je taj što institucije koje bi trebale raditi u najboljem interesu svojih građana zapravo rade za svoj ili interes investitora“, objašnjava Kokot, koji kaže da su gradska i centralna vlast trebale da se pozabave postojećim ekološki problem umesto da izazove drugi.

„Mislim da je većina svesna da oni na vlasti - čak i oni za koje glasaju - uništavaju okruženje u kojem žive.

Ipak, mali broj, ako ih uopšte ima, protestuje sa Kokotom i drugima protiv postrojenja.

„Strah je veliki deo jednačine. Ljudi će mi prići i potapšati me po leđima, reći da me

podržavaju i zahvaliti mi na onome što radim. Ali nemaju hrabrosti da rizikuju svoje živote i poslove da se uključe u aktivnosti koliko bi želeli. ”

„Ovo je dovelo do toga da sami građani zapravo ne guraju niti očekuju da će rešenja doći od vlade ili institucija“, kaže Kokot. „Ovo mnogo govori o putu kojim se ovaj grad nalazi, ali i o putu našeg društva u celini. Ne marimo za stvari do kojih nam je stalo. Umesto toga, postali smo izvor jeftine radne snage“.

Da li je region deponija životne sredine EU?

Kopač objašnjava da su, iako su lokalni inspektori i vlade krivi za nedostatak napretka u smanjenju emisija, kriva i potražnja EU za jeftinijim uvozom energije iz ovih oblasti.

„Cena CO2 u Evropskoj uniji naglo raste i iznosi oko 65 eura po toni. Svi proizvođači energije iz uglja u regionu u javnom vlasništvu koji izvoze električnu energiju u EU ili je prodaju na otvorenom tržištu za domaće tržište i preduzeća ostvaruju izvanrednu dobit “, objašnjava Kopač.

Društveni trošak ugljika postavlja monetarnu vrijednost u sadašnjem vremenu za buduću štetu koju bi emisija ugljika mogla nanijeti. Omogućava kreatorima politike da mogu predvideti štetu i odmeriti troškove i koristi održavanja određenog nivoa emisija. Iako EU trenutno možda neće moći primorati vlade da ozbiljno shvate emisije, uvoz energije iz ovih zemalja potiče ih da ne mijenjaju svoju politiku.

Kopač objašnjava da je ovaj pristup poznat kao sličan ekološkom dampingu „proizvodnjom po nižim troškovima u poređenju sa konkurentima i sa nižim propisima“. Ekološko odlaganje se obično naziva praksom izvoza otpada proizvedenog iz zemlje sa strogim zakonima o životnoj sredini u onu u kojoj se oni ne primjenjuju striktno. Koristeći energiju u EU i „prenoseći“ teret emisija u zemlju koja nije članica EU, EU učestvuje u obliku ekološkog dampinga, kaže Kopač.

Ipak, ovo i dalje povećava globalnu emisiju gasova staklene bašte - za razliku od, recimo, odlaganja industrijskog otpada u drugoj zemlji. „Izbacivanje ugljenika postalo je gotovo najprofitabilniji posao u regionu“, kaže on. „Zbog toga se hitno potrebne reforme čine manje hitnim - iako ovo neće trajati zauvek. Pritisak za restrukturiranje industrije koji već neko vreme postoji u zapadnoj Evropi ne postoji u ovim zemljama “, zaključuje Kopač.

Određene industrije EU koje su ograničile gornju granicu emisija koju je odredio Sistem trgovanja emisijama presele svoju proizvodnju u susednu državu koja nije članica EU kako bi smanjile troškove proizvodnje i zaobišle gornju granicu ugljika.

„Na godišnjoj osnovi, EU ograničava emisije koje određene industrije mogu emitovati.

Unutar toga, industrije ili proizvode do svojih granica ili proizvode manje, ili kupuju pravo

na emitovanje od drugih aktera u industriji, ali ne mogu preći gornju granicu koju je odredio ETS“, objašnjava Viktor Berishaj, koordinator za energetske politiku za jug -Istočna Evropa u okviru klimatske akcione mreže.

„Zemlje zapadnog Balkana, osim Crne Gore, nemaju nikakvu gornju granicu ili porez. S tim u vezi, postoji potencijal da neka preduzeća ili industrije u EU potraže jeftinije mesto za proizvodnju svoje robe. Dakle, na ovaj način EU ispušta svoje emisije na periferiju“, objašnjava on.

Sada postoje predlozi koji predviđaju poreze na ugljenični otisak automobila, koji bi takođe bili oporezovani i uključeni u cenu uvoza. Konačna cena bi to odražavala, dovodeći cenu do nečega sličnog onom što se proizvodi u EU.

Što se tiče energije i električne energije, koja se na Balkanu proizvodi uglavnom putem izuzetno zastarjelih i neefikasnih postrojenja na ugalj, EU je predložila mehanizam za prilagođavanje granice ugljen -dioksida u okviru svojih nastojanja da smanji emisije.

„Količina energije koja se uvozi u EU relativno je niska, oko jedan posto, i uključuje uvoz sa Zapadnog Balkana, kao i iz zemalja poput Maroka, Ukrajine, Gruzije i Moldavije. Iako to nije veliki problem za EU, to bi podstaklo njene susjede da primjenjuju porez na ugljenik na svoje proizvode, koji uključuju električnu industriju, čelik, gnojiva i cement.

„Dakle, iako električna energija sama po sebi ne bi mogla biti velika stvar, mogla bi imati mnogo veći efekat kada se sve ove industrije zagađuju zajedno“, kaže Berishaj.

Za Štiksa, iako priznaje porast ekoloških kretanja u regiji – poput novog gradonačelnika Zagreba ili ekoloških pokreta u Srbiji – kaže da su to reakcija stvari koje se događaju, a ne „proizvod dogovorenog razmišljanja ili klasika politička mobilizacija“.

„Zanimljiva je činjenica da to nisu jednoobrazni pokreti u njihovom ideološkom pogledu, i možemo videti da borbu za prirodno okruženje naseljavaju ljudi različitih ideoloških opredeljenja“, primećuje on.

Na određenim mestima ovi pokreti su očigledno levičarski, kao u Sloveniji i Hrvatskoj. U Bugarskoj, Rumuniji i donekle u Srbiji „njih bi takođe mogli voditi nacionalisti koji žele da sačuvaju svoju zemlju i njenu čistotu-doslovno, „krv i tlo“, a videli smo u nedavnim demonstracijama u Beogradu da su levičari ili su progresivni govornici bili prilično pomešani sa tvrdokornim nacionalistima koji žele da sačuvaju „zemlju naroda““, kaže on.

Hiljade ljudi okupilo se 11. septembra u centru Beograda ispred nacionalnog parlamenta u okviru protesta nazvanog „ekološki ustanak za opstanak“. U proteste je bilo uključeno oko 60 ekoloških organizacija, uglavnom iz Srbije, ali i šireg regiona, tražeći usklađen odgovor vlade na ekološke probleme izazvane starenjem elektrana i vodovodnih sistema.

Jedan od govornika tokom protesta odnosio se na Dragoljuba Dražu Mihailovića, srpskog

gerilskog vođu koji je saradivao sa nacistima tokom Drugog svetskog rata.

„Dakle, možete videti da je ovo pokret protiv elite, ali očigledno da nemaju istu ideološku ili početnu poziciju. Opasnost je ovaj nacionalistički deo. Svi ovi aktivisti, osim nekih progresivnih aktera, ne mogu povezati svoju borbu kao borbu za očuvanje planete. Ne, to je borba za očuvanje vlastite zemlje, pa je ona inherentno nacionalistička, a ne klimatski orijentisana“, upozorava Štiks.

Obrnuta strana onih koji bi mogli biti podstaknuti na klimatsku akciju za nacionalističke ciljeve su oni koji vide klimatska pitanja kao nešto što nije jednako važno kao i druga politička pitanja.

„Mnogi vide klimu kao vežbu depolitizacije. Zar nismo svi radi zaštite naše planete, zar ne? Neki ljudi smatraju da je to u potpunoj suprotnosti sa pitanjima koja izazivaju sukobe ili različite vizije o tome kako vidimo naše društvo i svet“, nastavlja on.

Kad se nešto depolitizira, to se izvlači iz sfere politike ili sfere stvari koje politika treba rešiti. „Depolitizacija klimatskih promena ozbiljan je problem. Kada to predstavite kao nešto apstraktno, ne možete ništa učiniti po tom pitanju, posebno ako živite na periferiji, gde to sigurno neće imati veliku ulogu“.

Učinivši to političkim pitanjem koje je podjednako važno za druge, građani će reagovati kao i na druga politička pitanja - protestujući, tražeći akciju od svojih predstavnika i glasajući za one koji će to dostaviti.

„Jer ako počnemo govoriti o stvarnim posledicama klimatskih promena, poput migracija, izumiranja vrsta, sukoba, to će se pitanje politizirati“, rekao je Štiks.

„Doći ćemo do spoznaje da nisu svi podjednako pogođeni i da su najsiromašniji slojevi najviše pogođeni, te da moramo i drukčije urediti naša društva kako bismo mogli preživeti šokove koji svakako dolaze“.

Izvor: euronews.com